

NUTQIY KOMPETENSIYA TUSHUNCHASI VA UNING KOMPONENTLARI

Obidova Shohsanam G‘anijon qizi

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutqiy kompetensiya va uning nutqiy komponentlari haqida so‘z borgan. Shu bilan birga boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini nutq komponentlarini shakillantirish usullari va metodikasi yoritib berilgan. Nutq komponentlari tushunchasining mazmun-mohiyati, o‘quvchilarning nutqiy imkoniyatlarini oshirishning ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, kompetensiya, nutqiy kompetensiya, nutq komponentlari, elementlar, tinglab tushunish, so‘zlash, o‘qish, yozish.

ПОНЯТИЕ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ И ЕЕ КОМПОНЕНТЫ

Аннотация: В данной статье рассматривается речевая компетентность и ее речевые компоненты. При этом освещаются методы и методика формирования речевых компонентов у учащихся начальной школы. Рассматривается сущность понятия речевых компонентов и важность повышения речевых возможностей учащихся.

Ключевые слова: образование, компетентность, речевая компетентность, речевые компоненты, элементы, аудирование, говорение, чтение, письмо.

THE CONCEPT OF SPEECH COMPETENCE AND ITS COMPONENTS

Annotation: This article discusses speech competence and its speech components. At the same time, the methods and methodology for forming speech components in primary school students are highlighted. The essence of the concept of speech components and the importance of increasing students' speech capabilities are discussed.

Keywords: education, competence, speech competence, speech components, elements, listening comprehension, speaking, reading, writing.

Har qaysi mamlakatda olib boriladigan keng qamrovli iqtisodiy islohotlar negizida, avvalambor, ta’lim tizimi va turlarini yanada takomillashtirish eng muhim va dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolaveradi. Shu nuqtai nazardan, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning: “Agar mendan sizni nima qiynaydi, deb so‘rasangiz, farzandlarimizning ta’limi va tarbiyasi deb javob beraman”, deya aytgan e’tiroflari, bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan har bir islohot zamirida o‘sib kelayotgan yosh avlodning kelajagi, mukammal bilim sohiblari bo‘lib kamol topishlari va yorqin istiqboli masalasi yotganligini ko‘rsatadi.

Xususan, boshlang'ich ta'lim tizimini takomillashtirish, o'quvchilarni mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida hayotiy jarayonlarga tayyorlab borish masalasi o'z kelajagi hamda jamiyat taraqqiyoti uchun mas'uliyatni his eta oladigan barkamol avlodni voyaga yetkazish maqsadini o'zida ifoda etadi.

Nutqiy kompetentsiya – bu shaxsning o'z fikrlarini aniq, ravon va maqsadga muvofiq ifoda etish, og'zaki va yozma muloqotda muvaffaqiyatli ishtirok etish qobiliyatidir. U til bilimi, kommunikativ ko'nikmalar va ijtimoiy-madaniy kontekstni tushunishni o'z ichiga oladi.

- Lingvistik kompetentsiya: Tilning fonetik, leksik va grammatik tuzilishini bilish va qo'llay olish. Masalan, so'z boyligi, talaffuz va jumlar tuzish qoidalarini bilish.

- Pragmatik kompetentsiya: Muloqot maqsadi va kontekstiga mos ravishda tilni ishlatish qobiliyati, ya'ni nutqning ijtimoiy vaziyatga mosligini ta'minlash.

- Diskursiv kompetentsiya: Fikrlarni mantiqiy va izchil ifodalash, matnni tuzish va muloqotni davom ettirish qobiliyati.

- Sotsiolingvistik kompetentsiya: Madaniy normalar, ijtimoiy qoidalar va muloqot muhitiga mos nutq uslubini tanlash qobiliyati.

“Boshlang'ich sinf o'quvchilarining adabiy asarlar vositasida nutqiy komponentlarini rivojlantirish metodikasi” mavzusida nutq komponentlarini rivojlantirish bo'yicha kengroq tushuncha berish va ushbu jarayonni qanday tashkil etish haqida kengash berish uchun quyida nutq komponentlarining mohiyati, ularni rivojlantirishning ahamiyati va adabiy asarlardan foydalanish bo'yicha aniq yo'nalishlar keltiriladi. Bu kengash PhD darajasidagi tadqiqot rejasini to'ldiruvchi sifatida ishlab chiqilgan bo'lib, nazariy va amaliy jihatlarni qamrab oladi.

Nutq komponentlari: Tushunchasi va turlari

Nutqiy komponentlar (yoki nutqiy kompetensiyalar) – bu shaxsning til yordamida muloqot qilish, o'z fikrlarini ifodalash va boshqalarni tushunish qobiliyatining asosiy elementlarini anglatadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nutq komponentlari quyidagi asosiy yo'nalishlarda ko'riladi:

1. Og'zaki nutq: So'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, fikrni ravon va mantiqiy ifodalash, suhbatda faol ishtirok etish.

2. Yozma nutq: So'z va jummalarni to'g'ri yozish, fikrni yozma shaklda mantiqiy va ijodiy ifodalash.

3. Tinglab tushunish: O'qituvchi yoki tengdoshlarning nutqini diqqat bilan tinglash, ma'noni tushunish va unga munosabat bildirish.

4. O'qib tushunish: Adabiy matnlarni o'qish, ularning mazmunini tahlil qilish va asosiy g'oyalarni aniqlash.

Ushbu komponentlarning rivojlanishi o'quvchining nafaqat ona tili darslarida, balki boshqa fanlarda ham muvaffaqiyatli o'qishi, ijtimoiy muloqot

qobiliyatlari va ijodiy fikrlashini rivojlantirish uchun muhimdir. Boshlang'ich sinf yoshida nutqiy komponentlarning poydevori qo'yiladi, bu esa kelgusida ularning akademik va shaxsiy rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Adabiy asarlarning nutq komponentlarini rivojlantirishdagi o'rni.

Adabiy asarlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda o'ziga xos pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi, chunki:

- So'z boyligini oshiradi: Adabiy matnlardagi boy leksika va ifodali iboralar o'quvchilarning so'z boyligini kengaytiradi.

- Emotsional ta'sir ko'rsatadi: Hikoyalar, ertaklar va she'rlar o'quvchilarda hissiy javob uyg'otadi, bu esa nutqning ifodaliligini oshiradi.

- Mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi: Matnni tahlil qilish va muhokama qilish orqali o'quvchilar o'z fikrlarini mantiqiy tashkil etishni o'rganadi.

- Ma'naviy-axloqiy tarbiya beradi: O'zbek adabiyotlari (masalan, Alisher Navoiy hikoyalari, xalq ertaklari) orqali o'quvchilar odob-axloq qoidalarini o'rganib, ularni nutqida aks ettiradi.

Yurt taraqqiyoti yoshlarning kelgusida qanday shaxs bo'lib kamol topishiga uzviy bog'liqdir. Farzandlarimizning kelajagi poydevori bo'lmish boshlang'ich ta'lim tizimini yanada isloh qilish esa bu boradagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasi yuklatilgan. Bu jarayonni amalga oshirishda esa, avvalo o'qituvchi o'zining egallab turgan lavozimi darajasida kasbiy kompetentlikka ega bo'lmog'i lozim. Shundagina u pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli tashkil eta oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qorayev S.B., Tirkashev N.I. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy jihatlari. "Academic Research in Educational Sciences", Volume 3/ISSUE 1/2022.
2. Sattarova N.U. The emergence of the competence approach in the educational system and its importance today. "Science and innovation", 2023
3. Temirova K.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish. "Pedagogik mahorat" // ilmiy-nazariy va metodik jurnal, № 6/2022.
4. Temirova K.S. Nutqiy kompetensiyaning turlari, mazmun-mohiyati va elementlari. "International Conference on Developments in Education"; 20.02.2023
5. Baydenko V. I. Kompetentsii v professionalnom obrazovanii (k osvoeniyu kompetentnostnogo podxoda) // Vyisshee obrazovanie v Rossii. 2004. № 11. S. 3-13.
6. Rusko-uzbekskiy slovar: v 2-x t. – T. 1983. – S.808.
7. Frolova S. L. Filologicheskie nauki. // Voprosy teorii i praktiki, № 1 (3), Tambov, 2009. st. 202-207.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati. A.Madvaliyev tahriri ostida. –Toshkent: "O'zbekiston nashriyoti", 2021. [electron resurs]